

werpen en deze na de kerkdienst demonstratief met zijn gemeente in de tuin van zijn pas veel te duur gekochte burgemeestershuis te begraven. Bijzonder interessant zijn de gegevens die men aan de brieven ontleent tussen ouders en zoon. Zij werpen dunkt mij licht op de eigenaardige predikant die Ledeboer altijd gebleven is: een zonderling heeft men hem altijd genoemd. De familie dacht er anders over. Het is de vraag of men met deze gegevens voor ogen kan blijven staan bij het beeld dat Landwehr in zijn levensbeschrijving schetste. Interessant is ook de indruk die men van de financiële positie der familie krijgt uit de stukken die betrekking hebben op Ledeboer's bezittingen en nalatenschap. Men vraagt zich af welke rol de financiën gespeeld hebben: voor Ledeboer zelf geen enkele. Hij kon op de ene dag een stuk akkerland kopen en een tijdje later zeggen: Voor ene kus van Jezus'mond, geef ik al die zwarte grond. Dacht de familie er ook zo over? Het zijn vragen die men kan stellen bij de financiële stukken met betrekking tot de nalatenschap. Te denken valt ook aan zijn bibliotheek. Ze werd geveild op 16 maart 1864 en bracht f 615,75 op. Zou Ledeboer na zijn bekering er nog veel mee gedaan hebben?

Ook in het derde deel treft men interessante nieuwe stukken aan, o.a. uit het Synodaal archief. Ze hebben betrekking op de kerkelijke procedure, die leidde tot de afzetting van Ledeboer.

Men kan dit derde deel beschouwen als een waardevolle verzameling bouwstenen voor een levensbeschrijving van Ledeboer. Het materiaal dat Natzijs biedt verdient nauwkeurig onderzoek. En ook de figuur van Ledeboer, met al zijn zonderlinge kanten, heeft wel recht op een nadere overweging. Hij vertegenwoordigt een spiritualiteit die zeker in de vorige eeuw niet zeldzaam was: zij grenst nauw aan het spiritualisme zonder er echt in over te gaan. Hier ligt ongetwijfeld de oorzaak dat bij nader inzien echte affiniteit met de Afscheiden bleek te ontbreken, al werd Ledeboer op hun synode van 1840 zeer warm onthaald. Het is een eigenzinnige vroomheid geweest die eigen wegen ging, die vreemd bleef vooral in haar uitingen.

Natzijs stelt ons met zijn bundel in staat het beeld van Ledeboer opnieuw te bezien en sommige trekken duidelijker te tekenen.

W. van 't Spijker

Vaderlands Verleden in Veelvoud: onder redactie van G. A. M. Beekelaar, J. C. H. Blom, M. van der Bijl, C. A. Tamse, J. J. Wolter, C. B. Wels (eindredacteur). Deel I 16e-18e eeuw, 314 blz.: deel II 19e-20e eeuw, 356 blz. Martinus Nijhoff, Den Haag 1980. Tweede, herziene druk. Verkoops prijs per deel f 45,—.

Er blijkt behoefte te bestaan aan bloemlezingen uit de Nederlandse geschiedenis. Vandaar deze geselecteerde opstellen, als paperback uitgegeven, op goed papier, met een ruime letter en - gelukkig! - voetnoten onderaan de pagina's en niet achterin. In elk van beide delen staan vijftien artikelen. Helaas ontbreekt een register.

Voor lezers van *DNK* is deel II het belangrijkste. Een aantal befaamde historici, eerst goed geïntroduceerd bij het lezerspubliek, doorlichten de negentiende eeuw. Niet minder dan zes van hen krijgen de eer, meer dan één bijdrage voor de bundel te hebben mogen leveren: J. C. Boogman, J. A. Bornewasser, H. W. von der Dunk, L. J. Rogier, I. Schöffers en Th. van Tijn. De andere